บทความวิจัย

อำนาจแฝงของภาษาและวัฒนธรรมในสื่อทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส*

THE SOFT POWER OF LANGUAGE AND CULTURE IN THAI PBS TELEVISION MEDIA

สุภาวดี ยาดี
Supawadi Yadi
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ลำปาง ประเทศไทย
Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, Lampang, Thailand
Corresponding author E-mail: supawadinuyyadi@gmail.com
Tel: 094-286-3774

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์อำนาจแฝง (Soft Power) ของภาษาและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสื่อโทรทัศน์ไทยพีบีเอส และ 2) ศึกษากระบวนการทางวาทกรรมที่ใช้สร้างอำนาจแฝง (Soft Power) โดยประยุกต์ใช้แนวคิดอำนาจแฝงร่วมกับแนวคิดวาทกรรมเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากรายการสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส จำนวน 23 รายการ ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจงจากสื่อ 3 ประเภท ได้แก่ ละคร สารคดี และรายการเด็กและเยาวชน ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาร่วมกับการตีความทางวาทกรรม 3 ด้าน ได้แก่ การคัดเลือกและจัดวางเนื้อหา การสร้างภาพแทน และการสร้างความหมายผ่านภาษาและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า สื่อโทรทัศน์ไทยพีบีเอสมีบทบาทในการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับ “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” ในฐานะคุณค่าหลักของสังคมไทย โดยพบการนำเสนออำนาจแฝงด้านชาติมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ กระบวนการดำเนินผ่านการคัดเลือกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมรดกทางวัฒนธรรม การสร้างภาพลักษณ์ของสังคมไทยในฐานะชุมชนวัฒนธรรมที่มีรากเหง้าและความยาวนานทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนการใช้ภาษา การตั้งชื่อเรื่อง และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น อาหาร การแต่งกาย ศิลปะการแสดง และประเพณี เพื่อกำหนดกรอบการรับรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ และคุณค่าของสังคมไทย ดังนั้น ภาษาและวัฒนธรรมในสื่อทำหน้าที่เป็นกลไกในการผลิตและผลิตซ้ำความหมายเกี่ยวกับความเป็นไทย จนได้รับการยอมรับในฐานะความจริงทางสังคม อีกทั้งสะท้อนบทบาทของสื่อในการสร้างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ความภาคภูมิใจทางวัฒนธรรม และการรับรู้ความเป็นไทย ซึ่งเป็นองค์ประกอบของการสร้างอำนาจแฝง (Soft Power) ผ่านการสื่อสารทางวัฒนธรรมในบริบทสังคมไทย

คำสำคัญ: วาทกรรม, การวิเคราะห์วาทกรรม, อำนาจแฝง, สื่อโทรทัศน์ไทยพีบีเอส, วัฒนธรรมไทย

* Received 24 May 2026; Revised 27 June 2026; Accepted 12 July 2026

Abstract

This qualitative study aimed to 1) Analyze the soft power of language and culture manifested in Thai PBS media, and 2) Study the discursive processes utilized to articulate soft power within such media. The concept of soft power was utilized concept of discourse and power as the analytical framework for Thai Public Broadcasting Service Television (Thai PBS). Data was obtained from 23 Thai PBS programs. Three categories were purposively sampled, i.e., dramas, documentaries, and programs for children and youth. Analysis and discursive interpretation were conducted and categorized in three aspects, i.e., content selection and placement, representation and articulation of meaning through lexical choices and cultural symbols. Findings revealed that Thai PBS's media played a significant role in articulating meanings "Nation, Religion, and Monarchy" as core values of Thai society. The presentation of nation was prominent. The presentation of religion and monarchy was less prominent (respectively). The process was conducted by the selection of content related to history, way of life, local wisdom and cultural heritage, creation of an image of Thai society as a cultural community with deep historical roots and continuity, as well as lexical choices, naming of titles and utilization of cultural symbols, i.e., Thai food, attire, performing arts and traditions to frame perceptions of Thai identity and values. Thus, lexical choices and cultural aspects contained in the media served as a mechanism for production and reproduction of Thainess to be accepted as social truth while the media reflected the role of public media in generating symbolic power, pride of cultural identity and perceptions of Thainess, all of which are important elements in the creation of soft power through cultural communication in Thai societal context.

Keywords: Discourse, Discourse Analysis, Soft Power, Thai PBS, Thai Culture

บทนำ

ปัจจุบันหลายประเทศให้ความสำคัญกับการขยายอิทธิพลของตนผ่านแนวคิดซอฟต์พาวเวอร์ (Soft Power) ซึ่งเป็นอำนาจที่อาศัยการสร้างเสน่ห์ ภาพลักษณ์ และการยอมรับจากนานาชาติผ่านวัฒนธรรม ค่านิยม และนโยบาย แตกต่างจากฮาร์ดพาวเวอร์ (Hard Power) ที่ใช้อำนาจทางทหาร มาตรการทางเศรษฐกิจ หรือแรงกดดันทางการเมือง เพื่อบังคับหรือชักจูงให้ดำเนินการตามเป้าหมายที่ต้องการ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ประเทศมหาอำนาจในโลกตะวันตกและเอเชีย เช่น จีน ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ ที่ใช้วัฒนธรรม สื่อบันเทิง และนโยบายความร่วมมือระหว่างประเทศเป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลต่อประเทศอื่น สถานการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาและส่งเสริม Soft Power ในฐานะกลไกสำคัญที่ใช้เสริมสร้างอิทธิพลทางวัฒนธรรมและภาพลักษณ์ของประเทศ เช่นเดียวกับ ประเทศไทยที่มีการกำหนดนโยบายด้าน Soft Power เพื่อผลักดันให้ประเทศกลายเป็นแม่เหล็กที่สามารถดึงดูดผู้คนจากทั่วโลกเข้ามาท่องเที่ยว ทำงาน และใช้ชีวิตเพื่อยกระดับบทบาทของประเทศในฐานะจุดหมายปลายทางของประชาคมโลก (กรมประชาสัมพันธ์, 2567)

จากแนวโน้มการส่งเสริม Soft Power หรือที่ สมพงศ์ วิทยศักดิ์พันธุ์ กล่าวว่า อำนาจแฝง หมายถึง อำนาจที่ไม่ต้องใช้กำลังบังคับ อำนาจที่ยอมรับโดยเต็มใจอย่างไม่รู้ตัว ทั้งในระดับนานาชาติ และระดับนโยบายของรัฐ สะท้อนให้เห็นว่าภาษาและวัฒนธรรมได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้าง และถ่ายทอดอำนาจในสังคม ภาษาและวัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างอิทธิพล และถ่ายทอดอำนาจแฝงต่อความคิดและการรับรู้ทั้งในมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภาษาได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการกำกับความคิด การรับรู้ และพฤติกรรมของผู้คนโดยที่ผู้รับสารอาจไม่รู้ตัว อาทิ Social Media Platform เช่น LINE Facebook หรือ Instagram ซึ่งผู้ใช้มักเข้าใจว่าเป็นพื้นที่สื่อสารที่ไม่มีค่าใช้จ่าย แต่ในความเป็นจริงชุดข้อความที่ปรากฏในรูปแบบ วัจนภาษาและอวัจนภาษาล้วนแฝงไว้ด้วยอำนาจบางประการที่อาจส่งผลต่อการกำหนดความคิด ค่านิยม และพฤติกรรมของผู้รับสารโดยที่ผู้รับสารอาจไม่รู้สึกว่าถูกควบคุม ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ภาษาและวัฒนธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของอำนาจแฝง (Soft Power) อำนาจลักษณะนี้มักปรากฏผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น สื่อโฆษณา ละคร ภาพยนตร์ ดนตรี และบทเพลง ซึ่งล้วนมีบทบาทในการถ่ายทอดภาษา ค่านิยม และวัฒนธรรมของสังคมหนึ่งไปสู่ผู้รับสารในสังคมอื่น สื่อบันเทิงจึงสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรม พร้อมทั้งสร้างความนิยมและการยอมรับต่อประเทศผู้ผลิตสื่อได้เป็นอย่างดี (สมพงศ์ วิทยศักดิ์พันธุ์, 2564)

ดังนั้น การศึกษาวาทกรรมในสื่อจึงเป็นแนวทางสำคัญในการทำความเข้าใจว่าภาษา และวัฒนธรรมถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจแฝงและกำหนดความหมายทางสังคมอย่างไร ชุดข้อความที่ปรากฏในสื่อต่าง ๆ มีการสร้างความหมายและแฝงอำนาจในลักษณะใด รวมทั้งทำให้ผู้รับสารสามารถตระหนักถึงกระบวนการสร้างอิทธิพลทางความคิดที่เกิดขึ้นผ่านภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้าง Soft Power ที่มีบทบาทต่อการสร้างการยอมรับและภาพลักษณ์ของประเทศในระดับสากล สื่อมวลชนนับเป็นกลไกสำคัญในการเผยแพร่และผลิตซ้ำความหมายทางสังคมผ่านกระบวนการสื่อสาร โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงผู้ชมจำนวนมากและมีอิทธิพลต่อการรับรู้ ค่านิยม และอัตลักษณ์ทางสังคม ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาถึงอำนาจแฝงของภาษาและวัฒนธรรมในสื่อทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ในฐานะสื่อสาธารณะที่มีบทบาทในการนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสังคม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชาติ โดยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงจากรายการที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส จำนวนทั้งสิ้น 23 เรื่อง แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ประเภทรายการละคร จำนวน 6 เรื่อง ได้แก่ หน้ากาก จากเจ้าพระยาสู่อิรวดี โหมโรง ผัดไทยสูตรลับลิขิตฝัน เภรีระบัดชัย และปลายจวัก 2) ประเภทสารคดี จำนวน 14 เรื่อง ได้แก่ ร่วมรากเดียวกัน The Bond คีตามาลัยเทิดไท้พระพันปี จากรากสู่เรา ซีรีส์วิถีคน ภาคภูมิไทย สีสันมหรสพ ไทยศิลป์ เมล็ดข้าวเล่าเรื่อง วัฒนธรรมกินได้ หอมกลิ่นสยาม ฝากไว้ในผืนดิน ศิลป์สะท้อน เรื่องเล่ารัตนโกสินทร์ และอยุธยาที่ไม่รู้จัก และ 3) ประเภทรายการเด็กและเยาวชน จำนวน 3 รายการ ได้แก่ ขนมไทยอะไรเอ่ย The Diary บันทึกประวัติศาสตร์ชาติไทยกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และหม้อข้าวหม้อแกง โดยใช้แนวคิดอำนาจแฝง (Soft Power) ของ Nye, J. S. อธิบายว่าอำนาจสามารถเกิดขึ้นได้ผ่านแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม คุณค่า และภาพลักษณ์ โดยไม่จำเป็นต้องใช้การบังคับหรือใช้กำลังโดยตรง (Nye, J. S., 2004) เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่องวาทกรรมและอำนาจของ Michel Foucault มองว่าอำนาจทำงานผ่านการผลิตความรู้และการสร้างความหมายที่กำหนดกรอบการรับรู้ของสังคม ส่งผลให้ผู้คนยอมรับ

แนวคิดหรือคุณค่า ในฐานะความจริง ทางสังคม (Foucault, M., 1978) มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์เพื่อศึกษาว่าภาษาและวัฒนธรรม ที่ปรากฏในสื่อทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสมีการสร้างและถ่ายทอดอำนาจแฝงในลักษณะใด รวมทั้งเพื่อวิเคราะห์กระบวนการทางภาษาและวัฒนธรรมที่ใช้ในการประกอบสร้างอำนาจ ผลจากการศึกษาครั้งนี้คาดว่าจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของอำนาจแฝงที่ปรากฏผ่านภาษาและวัฒนธรรมไทยในสื่อมวลชน ตลอดจนทำให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอำนาจในรูปแบบที่ไม่ได้อาศัยการบังคับ หากแต่เกิดจากการสร้างความหมาย ค่านิยม และการยอมรับโดยสมัครใจของผู้รับสาร ซึ่งสะท้อนลักษณะของอำนาจในสังคมที่ดำรงอยู่ผ่านกระบวนการสร้างความหมายและการยอมรับของผู้รับสาร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาอำนาจแฝงของภาษาและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสื่อทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส
2. เพื่อศึกษากระบวนการทางวาทกรรมในการสร้างอำนาจแฝงที่ปรากฏในสื่อทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Data) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. เก็บรวบรวมข้อมูลจากรายการทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส โดยใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง คัดเลือกรายการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับภาษา วัฒนธรรม อัตลักษณ์ และคุณค่าทางสังคมของไทย จำนวน 23 รายการ

2. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรม การวิเคราะห์สื่อและอำนาจแฝง (Soft Power) เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์และตีความข้อมูล

3. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนมกราคม พ.ศ. 2566 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2567

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้กรอบการวิเคราะห์วาทกรรมที่ประยุกต์จากแนวคิดอำนาจแฝงและแนวคิดวาทกรรม เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลจากสื่อโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาร่วมกับการตีความเชิงวาทกรรม 3 ด้าน ได้แก่ 1) การคัดเลือกและจัดวางเนื้อหา 2) การสร้างภาพแทน และ 3) การสร้างความหมายผ่านภาษาและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบข้อมูล โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากตัวบทสื่อ เอกสารทางวิชาการและกรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอข้อมูล

ดำเนินการนำเสนอผลการวิเคราะห์อำนาจแฝงของภาษาและวัฒนธรรม รวมทั้งกระบวนการทางวาทกรรมในการสร้างอำนาจแฝงที่ปรากฏในสื่อทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. อำนาจแฝงของภาษาและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสื่อของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส

จากการวิเคราะห์สื่อของสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส พบว่า สื่อมุ่งประกอบสร้างอำนาจแฝงผ่านการตอกย้ำคุณค่าหลักของสังคมไทย ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ซึ่งมีส่วนในการสร้างความรู้สึกร่วมและอัตลักษณ์ของสังคมไทย ก่อให้เกิดพลังทางวัฒนธรรมผ่านการใช้ภาษาและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการสร้างความรู้ ความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ อันนำไปสู่การยอมรับและการผลิตซ้ำคุณค่าทางสังคมในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 ประเด็นที่หนึ่ง อำนาจแฝงผ่านการสร้างความหมายเรื่อง “ชาติ” คือ การนำเสนอชุดความหมายเกี่ยวกับชุมชนจินตกรรมที่ถูกผลิตสร้างขึ้นมาเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกันของผู้คนที่แตกต่างกันให้รู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน มุ่งเน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนในฐานะสมาชิกของสังคม ปรากฏผ่านการสื่อสารที่สะท้อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ค่านิยม และอัตลักษณ์ร่วมของสังคม ทั้งในมิติของความรักชาติ การยกย่องบุคคล หรือเหตุการณ์สำคัญ ตลอดจนการธำรงรักษาภูมิปัญญาและแนวปฏิบัติทางวัฒนธรรม สะท้อนคุณค่าและอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นชาติ

ตัวอย่างที่ 1 ละครเรื่อง จากเจ้าพระยาสู่อิรวดี เป็นละครโทรทัศน์อิงประวัติศาสตร์นำเสนอเรื่องราวของ “นุชนาฏ (ปิ่น)” หญิงสาวชาวไทยผู้เดินทางไปศึกษาการทำอาหารในประเทศพม่า ระหว่างการใช้ชีวิตอยู่ที่นั่น เธอประสบเหตุการณ์เหนือจริงคล้ายความฝัน หรือ การย้อนเวลากลับไปสู่ช่วงที่คนกรุงศรีอยุธยาถูกกวาดต้อนไปยังพม่า ในช่วงเวลาดังกล่าว การร่ายรำของปิ่นได้ไปสะดุดตา “หม่องสะ” หรือ “สะสะ” ผู้เป็นกวี จนนำไปสู่เหตุการณ์สำคัญ คือ หม่องสะได้กราบทูลขออนุญาตแปลบทละครเรื่องอิเหนา ซึ่งประพันธ์โดย เจ้าฟ้ากุณฑล และ เจ้าฟ้ามงกุฎ แต่เจ้าฟ้ากุณฑลไม่ทรงอนุญาต ดังปรากฏ ในเหตุการณ์ตอนที่ 4 กล่าวว่า

หม่องสะ “หม่อมฉันอยากขอแปลบทละครนี้เป็นภาษาพม่า...” (นาทีที่ 27.02)

เจ้าฟ้ากุณฑล “การแสดงของอยุธยานั้นเป็นของชั้นสูง... ถึงแม้ว่ากรุงศรีอยุธยาจะสิ้นไปแล้ว ก็ไม่ได้หมายความว่า ศิลปะของกรุงศรีอยุธยาจะต้องเป็นของใคร” (นาทีที่ 28.15)

จากบทสนทนาพบเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่าที่สื่อให้เห็นว่าแม้กรุงศรีอยุธยาจะล่มสลายแต่ศิลปะและวัฒนธรรมยังคงเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าและควรได้รับการรักษาไว้ การใช้ภาษาที่ยกย่องและแสดงความเป็นเจ้าของทางวัฒนธรรมได้ทำหน้าที่สร้างเส้นแบ่งระหว่าง “เรา” กับ “ผู้อื่น” และกำหนดสถานะของศิลปะว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าเฉพาะกลุ่ม นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นถึงการต่อรองความหมายทางวัฒนธรรมระหว่างตัวละครสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่มองศิลปะเป็นมรดกของชาติที่ต้องรักษารูปแบบเดิม (เจ้าฟ้ากุณฑล ฝ่ายอโยธยา) กับฝ่ายที่มีความพยายามในการจะแปลและปรับบทละคร ให้เข้ากับบริบทใหม่ คือ (หม่องสะ สะสะ ฝ่ายพม่า) ถือเป็นการขัดขืนต่ออำนาจทางภาษาและวัฒนธรรมแบบเดิม ความขัดแย้งนี้สะท้อนแนวคิดเรื่องความเป็นเจ้าของทางวัฒนธรรม และการปกป้องอัตลักษณ์ ของชาติ ความเป็นชาติเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการปกป้องและรักษาไว้ ผู้ที่เข้าใจวัฒนธรรมอย่างแท้จริงเท่านั้นจึงมีสิทธิ์ตีความหรือถ่ายทอด

ตัวอย่างที่ 2 รายการขนมไทยอะไรเอ่ย เป็นรายการเรียนรู้วิถีชีวิตและอาหารไทยในท้องถิ่นอาทิ การนำเสนอ “ขนมโบราณ” ตอน ขนมเสน่ห์จันทร์ กล่าวถึง ขนมที่ถือกำเนิดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ณ เมืองลพบุรี ความว่า

“...สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา มีบทบาทเด่นชัดในด้านการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ และสังคมแก่บ้านเมือง โดยมีการติดต่อและเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ ...รับวิทยาการทางด้านต่าง ๆ จากต่างชาติเข้ามา...” (นาทีที่ 4.42 น.)

การใช้ “ขนมไทย” เป็นสื่อกลางในการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในช่วงสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ภายใต้บริบทความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา มีการใช้ภาษาที่ยกย่อง และสร้างภาพความรุ่งเรืองในอดีตว่าเป็นช่วงเวลาแห่งความเจริญทางอารยธรรม ทั้งยังเชื่อมโยงความภูมิใจ ทางประวัติศาสตร์เข้ากับวัฒนธรรมอาหาร อย่างเช่น ขนมไทยเป็นผลผลิตของยุคสมัยที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนกับต่างชาติ การเชื่อมโยงอาหารกับศิลปะ วรรณกรรม และวิถีชีวิตของผู้คน ซึ่งทำให้ขนมไทยเป็นสัญลักษณ์ของความรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา กล่าวได้ว่า “ชาติ” ถูกสร้างความหมายผ่านกระบวนการนำเสนอประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะรากฐานของอัตลักษณ์ไทย โดยใช้กลวิธีทางภาษาในการกล่าวยกย่อง การเล่าเรื่องเรื่องประวัติศาสตร์ และการเชื่อมโยงมรดก ทางวัฒนธรรมกับความภาคภูมิใจ เพื่อทำให้ศิลปะ อาหาร ประเพณี และเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์กลายเป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นชาติ

1.2 ประเด็นที่สอง อำนาจแฝงผ่านการสร้างความหมายเรื่อง “ศาสนา” คือ การนำเสนอชุดความหมายจึงเชื่อมโยงความเชื่อ ความศรัทธา และหลักคำสอนทางศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตและคุณค่าทางสังคม จากการวิเคราะห์ พบว่า มีการนำเสนอศาสนาในฐานะศูนย์กลางทางจิตใจและวัฒนธรรมของสังคมผ่านการยกย่องความศรัทธา การเชื่อมโยงศาสนากับวิถีชีวิตของผู้คน และการเน้นบทบาทของศาสนาในการหล่อหลอมคุณธรรมและจริยธรรมของสังคม ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 ละครเรื่อง เภรีระบัดชัย กล่าวถึง “พระสิทธา” พระภิกษุหนุ่มแห่งวัดก่องคำ ผู้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มเยาวชนเพื่อสืบสานศิลปะการตีกลองสะบัดชัยให้คงอยู่ในชุมชน แต่ต้องเผชิญกับข่าวลือและการใส่ร้ายจากหนานสิงห์ซึ่งมีความอิจฉาริษยา จนทำให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจผิดและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเยาวชน ภายหลังเกิดเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทและเพลิงไหม้ศาลาเก็บกลอง พระสิทธาได้แสดงความเสียสละเข้าช่วยเหลือจนความจริงปรากฏว่าไม่ได้กระทำความผิด หนานสิงห์จึงยอมรับผิดและขอขมา ส่งผลให้ชาวบ้านกลับมาปรองดองกันอีกครั้ง และร่วมมือกันอนุรักษ์การตีกลองสะบัดชัยด้วยความสามัคคีและความเข้าใจร่วมกันในคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน ดังบทสนทนาที่กล่าวว่า

หนานสิงห์ (ร้องไห้...พนมมือ) ผมมันคนหยาบ ผมคนบาปหนา ผมเป็นคนผิด พระสิทธาไม่เคยทำผิดอะไรเลยครับ ผมใส่ร้ายท่าน ผมทำผิดกับท่านสารพัด แต่ท่านก็ยังช่วยชีวิตผม ผมมันคนเลวครับท่าน ตกนรกกี่ร้อยกี่พันขุม ก็ใช้กรรมไม่หมดครับ (กราบ) (นาทีที่ 48.40 น.)

พระสิทธา กลองที่ดี ไม่ได้ตีให้เสียงมันดัง แต่ตีเพื่อให้เกิดกิเลสมันหนีห่าง วันนี้หนานสิงห์รู้แล้วใช่ไหม (นาทีที่ 50.19 น.)

จากการเนื้อหา พบว่า การนำเสนอศาสนาในฐานะศูนย์กลางทางจิตใจและศีลธรรมของชุมชน ตัวละครพระภิกษุมีบทบาทในการสืบสานศิลปวัฒนธรรม พร้อมกับการทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งและนำพาชุมชนไปสู่ความปรองดอง มีการใช้ภาษาที่สะท้อนแนวคิดทางศีลธรรมและการสำนึกผิด เป็นภาษาที่อิงความหมายทางพุทธศาสนาตามแนวคิดเรื่องบาป บุญ กิเลส และการชดใช้กรรม เพื่ออธิบายพฤติกรรมของตัวละครที่รับรู้ว่าการยอมรับผิด การให้อภัย และการละวางกิเลสเป็นคุณค่าที่พึงยึดถือ การนำเสนอทำให้ศาสนาถูกสร้างความหมายให้เป็นระบบคุณค่าที่กำกับพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ให้อภัยและการสำนึกผิดในฐานะคุณค่าที่พึงปฏิบัติ

ตัวอย่างที่ 2 สารคดีเรื่อง ภาคภูมิไทย นำเสนออัตลักษณ์ความเป็นไทย ภูมิปัญญาของบรรพชน วิถีชีวิตของชุมชน และความหลากหลายทางวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น โดยมุ่งสะท้อนและปลูกฝังความภาคภูมิใจในรากเหง้าและคุณค่าความเป็นไทย อาทิ การนำเสนอเรื่อง “วัด” ในตอน วัดไทย พุทธศิลป์ระดับโลก ซึ่งกล่าวถึงความงดงามของพุทธศิลป์ไทยที่สะท้อนทั้งความศรัทธาทางศาสนา ความละเอียดอ่อนทางช่างศิลป์และภูมิปัญญาที่สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน ความว่า

“...ด้วยเมืองไทยเป็นเมืองแห่งรสพระธรรม...วัดได้กลายเป็นสมบัติของชุมชนที่ทุกคนต่างตั้งใจจะบำรุงรักษา...เป็นสัญลักษณ์ของพลังศรัทธาที่กล่อมเกลาให้ศาสนิกชนไทยตั้งมั่นอยู่ในศิลป์ในธรรม วัดเป็นสัญลักษณ์ของศาสนสถานที่เชื่อมโยงให้ผู้คนได้มาปฏิบัติธรรม...ตั้งแต่วันที่ลืมตาดูโลกจนถึงวันสุดท้ายของชีวิต...ความงามของวัดไทยที่เหนือกว่าทุกศาสตร์งานศิลป์ทั้งปวง คือ ความงามที่เกิดจากรสพระธรรม...” (นาทีที่ 43.50)

จากเนื้อหา พบว่า “วัด” เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรมของสังคมไทย โดยเชื่อมโยงวัดเข้ากับความศรัทธาทางพุทธศาสนา วิถีชีวิตของผู้คน และการสืบทอดภูมิปัญญาทางศิลปกรรม วัดเป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณและสัญลักษณ์ของความดีงาม การใช้ถ้อยคำยกย่องและให้คุณค่าทำหน้าที่สร้างภาพแทนเชิงบวกของวัดและศาสนา ทำให้วัดเป็นสิ่งสูงส่ง ควรเคารพ และควรอนุรักษ์ วัดจึงเป็นศูนย์กลางของชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นพื้นที่ปฏิบัติธรรมและหล่อหลอมจิตใจ และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของสังคมไทย ส่งผลให้รับรู้ว่าศาสนามีคุณค่าที่ช่วยหล่อหลอมจริยธรรม ความสงบ และระเบียบทางสังคม ที่สะท้อนการทำงานของอำนาจแฝงผ่านภาษาและการสร้างความหมายเชิงวัฒนธรรม

1.3 ประเด็นที่สาม อำนาจแฝงผ่านการสร้างความหมายเรื่อง “พระมหากษัตริย์” คือ การนำเสนอชุดความหมายเชื่อมโยงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์กับประวัติศาสตร์ชาติ ความมั่นคง และคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยการยกย่องพระราชกรณียกิจ พระปรีชาสามารถ และบทบาทในการสร้างความเจริญ หรือความเป็นปึกแผ่น จากการศึกษาพบว่า มีการนำเสนอพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์รวมทางจิตใจ ยึดเหนี่ยวจิตวิญญาณและสัญลักษณ์ของความมั่นคงของชาติ ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 ละครเรื่อง ปลายจวัก นำเสนอความผูกพันของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 กับอาหารไทยโบราณ อาทิ ในตอนที่ 24 ชีวิตต้องเดินต่อไป กล่าวถึง พระอาการประชวรของพระมหากษัตริย์ทรงทวีความรุนแรง ส่งผลให้ห้องเครื่องต้องคัดสรรวัตถุดิบและปรุงพระกระยาหารรสอ่อนเพื่อบำรุงพระวรกายอย่างเหมาะสม ความว่า

คุณกรุ่น ทูลกระหม่อมแก้ว ทรงทิ้งข้าพระพุทธเจ้าไปแล้ว ต่อนี้ไปลูกจะอยู่อย่างไร จะมีชีวิตเพื่ออะไรเพคะ (นาทีที่ 38.36 น.)

พระภรรยาเจ้า (มเหสี) คนอื่นจะเศร้าโศกไม่สมประดีอย่างไรก็ได้ แต่คนทำกลับข้าวจะต้องมีสติเสมอ ... เพราะผู้คนก็ยังต้องหิว...ข้าเองก็เป็นลมไปหลายรอบ ต้องกัดฟัน...แม้เวลานี้คนส่วนใหญ่จะกินอะไรไม่ลง แต่เมื่อใดเขาหิวกันขึ้นมา ก็จะต้องมีอาหารให้กิน (นาทีที่ 38.53 น.)

จากเนื้อหาพบบรรยากาศและวิถีชีวิตของผู้คนภายในวัง คือ ห้องเครื่องที่มีการใช้ภาษาที่สะท้อนความเคารพและความผูกพันทางอารมณ์ และการใช้ถ้อยคำราชาศัพท์และภาษาสุภาพต่อพระมหากษัตริย์ การถ่ายทอดความเศร้าโศกของผู้คนทำให้รับรู้ถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในฐานะศูนย์รวมทางจิตใจ ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่แม้ในช่วงความสูญเสีย จะต้องมีสติความรับผิดชอบแม้ในภาวะโศกเศร้า

ตัวอย่างที่ 2 สารคดีเรื่อง เรื่องเล่ารัตนโกสินทร์ นำเสนอเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ในปีพุทธศักราช 2325 โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้พัฒนาด้านการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม การสร้างสรรค์งานศิลปกรรม และการเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศท่ามกลางบริบทล่าอาณานิคม รวมถึงเหตุการณ์สำคัญ เช่น วิกฤตการณ์ ร.ศ.112 โดยถ่ายทอดเรื่องราวผ่านมิติความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับประชาชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการธำรงเอกราชและการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคงสืบเนื่องยาวนานกว่า 235 ปี อาทิ ในตอน ฝ่าฟัน ผองภัยด้วยใจทะนง ได้กล่าวถึง ในรัตนโกสินทรศก 112 กองเรือรบฝรั่งเศส จำนวน 2 ลำ ภายใต้การนำของ ม. ปาวี ราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ได้รุกล้ำเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา จนเกิดการปะทะและยิงต่อสู้กับทหารสยามซึ่งประจำการอยู่ ณ ป้อมพระจุลจอมเกล้า บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา มีการกล่าวกันว่า รัฐบาลสยามและรัฐบาลฝรั่งเศสได้ตกลงกันไว้ก่อนหน้านั้นว่าจะระงับการนำเรือรบเข้ามา แต่ฝ่ายฝรั่งเศสเพิกเฉยต่อข้อตกลงและนำเรือรบเข้ามาในน่านน้ำสยาม ส่งผลให้เกิดเหตุปะทะ และท้ายที่สุดสยามจำต้องเข้าสู่การเจรจา โดยฝรั่งเศสเรียกร้องให้สยามยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงทั้งหมด รวมทั้งชำระค่าปฏิกรรมสงครามเป็นเงิน 3 ล้านฟรังก์ ซึ่งเมื่อเทียบกับมูลค่าในปัจจุบันคิดเป็นประมาณ 25,000 ล้านบาทภายหลังเหตุการณ์ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินพระราชกรณียกิจด้านการทูตและการปฏิรูปประเทศอย่างรอบคอบ เพื่อคลี่คลายวิกฤตการณ์ รักษาเอกราชของสยาม และปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทการเมืองระหว่างประเทศในยุคนั้นอย่างมีวิสัยทัศน์ ความว่า

“...พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประชวรหนัก และทรงวิตกกังวลมากในเรื่อง ที่เกี่ยวกับความอยู่รอดของชาติบ้านเมือง จนมีพระราชนิพนธ์บทกลอนบทหนึ่งว่า...

กลัวเป็นทวิราช บ ตรีป้องอยุธยา
เสียเมืองจึงนินทา บ ละเว้น ฤ วางวาย
คิดใดจะเกี่ยงแก้ ก็ บ พบซึ่งเงื่อนสาย
สบหน้ามนุษย์อาย จึงจะอุดแลเลยสูญฯ

...ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีกำลังใจที่จะแก้ไขปัญหาของบ้านเมืองให้ตลอดรอดฝั่งไปให้จงได้” (นาทีที่ 45.23 น.)

จากเนื้อหาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ได้เชื่อมโยงบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์กับการธำรงเอกราชและความมั่นคงของประเทศ ที่ต้องตัดสินพระราชหฤทัยในการแก้ไขปัญหา ซึ่งสะท้อนภาพของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำที่ต้องแบกรับภาระและความอยู่รอดของชาติ การนำเสนอจึงเน้นบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกป้องประเทศ ใช้ภาษาที่มีลักษณะเชิงยกย่องและเน้นความรับผิดชอบของผู้นำ รวมถึงการอ้างอิงพระราชนิพนธ์ กล่าวได้ว่า สื่อได้นำเสนอ “พระมหากษัตริย์” ให้เป็นศูนย์กลางของประวัติศาสตร์ความมั่นคง และความต่อเนื่องของสังคมไทย ผ่านกลวิธีการเล่าเรื่องและการใช้ภาษายกย่องที่เชื่อมโยงบทบาทของสถาบันกับชีวิตประจำวันของผู้คน การถ่ายทอดบรรยากาศความโศกเศร้าในช่วงเสด็จสวรรคต การเน้นพระราชกรณียกิจด้านการธำรงเอกราชในสารคดีประวัติศาสตร์ เพื่อสื่อถึงการฟื้นฟูธรรมชาติและคุณภาพชีวิตของประชาชน กลไกดังกล่าวสะท้อนและตอกย้ำอุดมการณ์ความจงรักภักดี ความสามัคคี และความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ของชาติ

จากการศึกษาพบว่า อำนาจแฝงผ่านการสร้างความหมายเรื่องชาติ มีการนำเสนอมากที่สุด จำนวน 23 รายการ คิดเป็นร้อยละ 41.07 รองลงมา ได้แก่ อำนาจแฝงด้านพระมหากษัตริย์ จำนวน 19 รายการ คิดเป็นร้อยละ 33.93 และอำนาจแฝงด้านศาสนา จำนวน 14 รายการ คิดเป็นร้อยละ 25 ตามลำดับ

2. กระบวนการทางวาทกรรมในการสร้างอำนาจแฝงที่ปรากฏในสื่อทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส

จากการศึกษากระบวนการทางวาทกรรมในการสร้างอำนาจแฝงที่ปรากฏในสื่อทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอส พบว่า กระบวนการในการคัดเลือกและสร้างภาพแทน หมายถึง กระบวนการประกอบสร้างความเป็นจริงจากการนำสิ่งที่อาจมีอยู่จริงหรือไม่ก็ได้มาประกอบสร้างขึ้น คัดสรร จัดวาง และถ่ายทอดฉากเหตุการณ์ บุคคล และมุมมองบางประการขึ้นมาเพื่อสร้างภาพความหมายเกี่ยวกับสังคมในลักษณะหนึ่ง ซึ่งมีผลต่อการกำหนดกรอบการรับรู้ ทัศนคติ และค่านิยมของผู้ชม ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง การคัดเลือกและจัดวางเนื้อหา พบว่า มีการคัดเลือกฉาก ได้แก่ ฉากที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ฉากที่แสดงอัตลักษณ์วัฒนธรรมไทย ฉากที่สื่อสารคุณค่าหลักของสังคม และฉากที่ตัวละครแสดงบทบาทเชิงอุดมการณ์ ตัวอย่างเช่น เรื่อง โหมโรง ปรากฏฉากสำคัญ 3 ฉาก ได้แก่ ฉากอัมพวา ฉากในราชสำนัก และฉากในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านตัวละครชื่อว่า “ศร” ตั้งแต่วัยเยาว์จนถึงบั้นปลายชีวิต ฉากอัมพวาสะท้อนสังคมไทยที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมดนตรีผ่านครอบครัว โดยศรได้รับการสอน การตีระนาดเอกจากครูสินผู้เป็นบิดา เมื่อศรเข้าสู่ราชสำนัก ดนตรีไทยถูกนำเสนอในฐานะศิลปะชั้นสูงที่ได้รับการอุปถัมภ์จาก สถาบันหลักของชาติ และฉากในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ภายใต้นโยบายรัฐนิยมที่มุ่งปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้ทันสมัย ทำให้ดนตรีไทยถูกจำกัดบทบาท สะท้อนความตึงเครียดระหว่างอำนาจรัฐกับการธำรงมรดกทางวัฒนธรรม ฉากดังกล่าวได้ทำหน้าที่ประกอบสร้างภาพแทนของสังคมไทย ในฐานะสังคมที่ยึดมั่นในจารีต ให้ความสำคัญกับครูอาจารย์ และศิลปวัฒนธรรม พร้อมทั้งธำรงมรดกทางวัฒนธรรมท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและอุดมการณ์ของรัฐ

นอกจากนี้ ละครเรื่อง ปลายจวัก ปรากฏฉาก 2 ฉาก ได้แก่ ฉากเรือนคุณหลวงพิชัยธานี ณ คลอง อัมพวา และฉากในพระราชวัง ภายใต้บริบทสังคมสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทั้งสองพื้นที่ทำหน้าที่คัดเลือกและสร้างภาพแทนของสังคมไทยผ่านอาหารในฐานะพื้นที่ของอำนาจ บทบาททางเพศ และความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น กล่าวคือ ฉากเรือนที่อัมพวาสะท้อนสังคมครอบครัวชนชั้นขุนนางที่มีโครงสร้างอำนาจแบบชายเป็นใหญ่

การนำนางทองสำลีจากนครศรีธรรมราชมาเป็นอนุภรรยาก่อให้เกิดการแข่งขันในครัวระหว่างคุณช้อย (ภรรยาเอก) ผู้เชี่ยวชาญอาหารชาววังกับทองสำลีผู้ถนัดรสจัดแบบปักษ์ใต้ ส่งผลให้ “ครัว” เป็นพื้นที่ต่อรองสถานะ บทบาท และศักดิ์ศรีของสตรี การนำเสนอความแตกต่างระหว่างตำรับชาววังกับรสชาติพื้นถิ่นจึงสร้างภาพแทนของสังคมไทยในฐานะสังคมที่มีลำดับชั้นทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็สะท้อนความหลากหลายทางภูมิภาค ต่อมาเมื่ออ่อน (บุตรสาวภรรยาเอก) และวาด (บุตรสาวอนุภรรยา) ก้าวเข้าสู่พระราชฐาน ฉากในพระราชวังทำหน้าที่สร้างภาพแทนของสังคมที่มีระเบียบแบบแผน เคร่งครัดในมารยาท และเชื่อมโยงวัฒนธรรมอาหารเข้ากับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือเป็นกระบวนการทางวาทกรรมที่ใช้การคัดสรรและจัดวางภาพแทนของสังคมไทยที่เน้นจารีต วัฒนธรรม และลำดับชั้นทางสังคม ส่งผลให้คุณค่าเหล่านี้ถูกทำให้ดูเป็นความจริงตามธรรมชาติ ซึ่งมีส่วนในการธำรงอุดมการณ์และโครงสร้างอำนาจของสังคมไทย

ประเด็นที่สอง การสร้างภาพแทน พบว่า ละคร จำนวน 5 เรื่อง มีการคัดเลือกตัวละครให้มีบทบาทเชื่อมโยงกับมรดกทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ หรืออัตลักษณ์ของสังคมไทย เป็นตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ของคุณค่าและอุดมการณ์ทางสังคม เช่น การอนุรักษ์วัฒนธรรม ความกตัญญูต่อครอบครัว การสืบทอด ภูมิปัญญา และความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชาติ ตัวอย่างเช่น ละครเรื่อง โหมโรง ละคร “ศร” หรือ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ในฐานะยอดนักระนาดที่มีความมุ่งมั่นในการฝึกฝน และนักอนุรักษ์ดนตรีไทย ท่ามกลางกระแสอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก ศรทำหน้าที่เป็นภาพแทนศิลปิน ผู้พิทักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ฉะนั้นการแข่งขันและการดวลระนาดกับ “ขุนอิน” จึงเป็นการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ระหว่างการธำรงดนตรีไทยกับกระแสความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในยุคสมัยใหม่ การนำเสนอตัวละครศรจึงเป็นกระบวนการทางวาทกรรมที่ช่วยสร้างภาพแทนของสังคมไทยในฐานะสังคมที่ให้คุณค่ากับศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม และยกย่องบทบาทของครูบาอาจารย์และศิลปินผู้สืบทอดมรดกทางดนตรีของชาติ

นอกจากนี้ สารคดี จำนวน 14 เรื่อง มีการคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ทางวิชาการจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ และมีความรู้เชิงวิชาชีพจากผู้ปฏิบัติงานจริง เช่น เชฟ ศิลปิน หรือผู้ประกอบอาชีพด้านวัฒนธรรม รวมไปถึงมีความรู้เชิงประสบการณ์จากคนในชุมชน ทำหน้าที่สร้างภาพแทนของสังคมไทยที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรม มีการสืบทอดภูมิปัญญา และมีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ทำหน้าที่อธิบาย และรับรองคุณค่าขององค์ความรู้นั้น เช่น สารคดีเรื่อง หอมกลิ่นสยาม ตอน สำรับคาว ภูมิปัญญาแห่งรสสยาม มีการคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญด้านอาหารไทย เชฟ นักประวัติศาสตร์ และคนในชุมชน มาร่วมกันอธิบายความหมายของอาหารไทยในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม อีกทั้งในรายการเด็กและเยาวชน จำนวน 3 รายการ มีการนำเสนอ “เด็ก” เป็นผู้ดำเนินเรื่องหลัก และเชื่อมโยงการเรียนรู้ร่วมกับบุคคลในชุมชน เช่น ครู ผู้สูงอายุ หรือผู้มีภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่เด็ก ตัวอย่างเช่น รายการขนมไทยอะไรเอ่ย ตอน ขนมปุยฝ้าย โดยเด็ก ๆ ได้เรียนรู้การทอผ้ากับคุณตาคุณยายซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน และการทำขนมปุยฝ้ายกับครูจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนการคัดเลือกบุคคล ในลักษณะดังกล่าวสะท้อนการสร้างภาพแทนของสังคมไทยในฐานะสังคมที่ให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น และการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเยาวชนกับผู้รู้ในชุมชน

นอกจากนี้ ในการศึกษากระบวนการทางวาทกรรม ยังพบว่า มีการสร้างความหมายผ่านภาษาและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม คือ กระบวนการใช้ภาษา ถ้อยคำ ภาพ สัญลักษณ์ และเพลง ในการประกอบสร้างความหมายให้มีคุณค่า ชอบธรรม และเป็นธรรมชาติ ผ่านการคัดเลือก จัดวาง และเชื่อมโยงองค์ประกอบเหล่านี้เข้ากับระบบความเชื่อและอุดมการณ์ของสังคม จนก่อให้เกิดความหมายที่มีอำนาจ ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้ ทัศนคติ และค่านิยมของผู้ชม ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ประเด็นที่หนึ่ง ภาษาในการตั้งชื่อเรื่อง ทำหน้าที่เป็นกลไกทางภาษาและสัญลักษณ์ในการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทย เช่น ละครเรื่อง หน้ากาก คำว่า “หน้ากาก” หมายถึง หน้ากากผีตาโขนมีความหมายนัยแฝง หมายถึง การปกปิดอัตลักษณ์หรือความจริง “หน้ากาก” จึงทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ไทยที่มีทั้งความงดงามทางวัฒนธรรมและนัยยะเชิงอุดมการณ์ คือ เครื่องหมายแทนความเป็นไทยที่ควรค่าแก่ความภาคภูมิใจและอนุรักษ์ ทั้งนี้ ในละครเรื่อง ปลายจวัก คำว่า “จวัก” เป็นเครื่องมือประกอบอาหารไทยโบราณ ส่วนคำว่า “ปลาย” สื่อถึงความละเอียดอ่อนหรือขั้นตอนสุดท้ายของการปรุงอาหาร ชื่อเรื่องจึงสะท้อนภาพอาหารไทยในฐานะพื้นที่แห่งความประณีตและจารีตทางวัฒนธรรม อีกทั้งการใช้คำโบราณยังช่วยสร้างบรรยากาศของโลกอดีต และทำให้อาหารไทยถูกเชื่อมโยงกับความสง่างามและแบบแผนทางสังคม นอกจากนี้ในรายการสารคดียังมีการตั้งชื่อเรื่องโดยใช้ถ้อยคำและสัญลักษณ์สื่อความหมายเกี่ยวกับชาติ วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ตัวอย่างเช่น กลุ่มคำว่า “ราก ผืนดิน” ได้แก่ ร่วมรากเดียวกัน The Bond, จากรากสู่เรา และฝากไว้ในผืนดิน คำว่า “ราก” และ “ผืนดิน” เป็นสัญลักษณ์ของความยาวนานทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์ สร้างภาพความเป็นชาติที่มีจุดกำเนิดร่วมกัน และเน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของสังคม และกลุ่มคำเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ไทยศิลป์ สีสันมหรสพ ศิลป์สะท้อน และหอมกลิ่นสยาม โดยการใช้คำอย่าง “ศิลป์” “สยาม” และ “มหรสพ” ช่วยสร้างบรรยากาศเชิงสุนทรียะ ทำให้วัฒนธรรมไทยถูกนำเสนอในมิติของความงดงามและคุณค่าทางศิลปะ

ประเด็นที่สอง การใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม หมายถึง การนำองค์ประกอบทางวัฒนธรรม เช่น อาหาร การแต่งกาย ศิลปะและการแสดง รวมถึงประเพณีและพิธีกรรม มาใช้เป็นตัวแทนในการสื่อความหมาย เพื่อสะท้อนอัตลักษณ์ ค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของสังคมหรือกลุ่มวัฒนธรรม ได้แก่ “อาหาร” ดำรงอยู่ในฐานะสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตของสังคม ตัวอย่างเช่น “อาหารในฐานะสัญลักษณ์รวมชาติ” ในละครเรื่อง ผัดไทย สูตรลับลิขิตฝัน “ผัดไทย” ถูกนำเสนอให้มีความหมายมากกว่าอาหารจานหนึ่ง แต่ถูกประกอบสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติที่เชื่อมโยงกับนโยบายรัฐในสมัยรัฐบาลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งมีการรณรงค์ให้ประชาชนบริโภคก๋วยเตี๋ยวแทนข้าวในช่วงภาวะข้าวยากหมากแพง ส่งผลให้ผัดไทยถูกทำให้เป็นผลผลิตของนโยบายสร้างชาติ และกลายเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน นอกจากนี้ ผัดไทยยังสะท้อนการปรับตัวร่วมกันของสังคมผ่านการประยุกต์วัตถุดิบตามสภาพเศรษฐกิจและข้อจำกัดในช่วงสงคราม จนกลายเป็นประสบการณ์ร่วมทางวัฒนธรรมของคนทั้งประเทศ และละครเรื่อง ปลายจวัก นำเสนออาหารจากหลากหลายภูมิภาค เช่น ยำทวาย ข้าวยำ แกงเหลืองหมี่กรอบ และคั่วกลิ้ง ในฐานะ “อาหารไทย” ภายใต้บริบทเดียวกัน ส่งผลให้อาหารท้องถิ่นถูกหลอมรวมและยกระดับเป็นอาหารของชาติ โดยเฉพาะเมื่อถูกจัดวางในบริบทของราชสำนักหรือศูนย์กลางอำนาจ ความแตกต่างทางภูมิภาค

จึงถูกนำเสนอในลักษณะของการผสมผสานมากกว่าความขัดแย้ง อาหารจึงทำหน้าที่สร้างจินตภาพของชาติที่เชื่อมโยงผู้คนจากภูมิภาคต่าง ๆ ให้รู้สึกเป็นสมาชิกของชุมชนเดียวกัน และอาหารในฐานะสัญลักษณ์ของภูมิปัญญาและศักดิ์ศรี การนำเสนออาหารในสารคดีเรื่อง ภาคภูมิไทย ผ่านถ้อยคำเกริ่นนำ เช่น “ไม่มีซุปไหนในโลกที่รวมทุกรสได้เท่าต้มยำกุ้ง” (ตอน “ต้มยำกุ้ง” Hot & Sour Thai soup อันโด่งดัง) หรือ “รสเผ็ดร้อน หอมมัน คือ ภูมิปัญญาอันดับหนึ่งของโลก” (ตอน “มัสมั่น” แกงแก้วตา หอมยี่หร่าในครัวโลก) สะท้อนการใช้ภาษายกย่องในระดับสูง เพื่อสถาปนาให้อาหารไทยมีสถานะโดดเด่นเหนืออาหารชาติอื่นในเชิงคุณค่า เป็นวาทกรรมเปรียบเทียบที่จัดวาง “อาหารไทย” ไว้ในตำแหน่งสูงในลำดับคุณค่าระดับโลก การใช้ถ้อยคำอย่าง “ไม่มี...เท่า” และ “อันดับหนึ่งของโลก” ช่วยสร้างน้ำหนักในการยืนยันให้ข้อความดูเสมือนข้อเท็จจริง และทำหน้าที่สร้างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ให้กับชาติผ่านมิติของรสชาติและภูมิปัญญาการปรุงอาหาร นอกจากนี้ การเชื่อมโยงรสชาติของอาหารเข้ากับคำว่า “ภูมิปัญญา” ยังช่วยยกระดับอาหารให้เป็นตัวแทนขององค์ความรู้ ความคิดสร้างสรรค์ และศักดิ์ศรีทางวัฒนธรรมของสังคมไทย กล่าวได้ว่า การยกย่องความเป็นเลิศของอาหารไทยในระดับสากลเป็นกระบวนการสถาปนาอัตลักษณ์ชาติผ่านวาทกรรมที่ทำให้อาหารไทยกลายเป็นสัญลักษณ์ของภูมิปัญญาและศักดิ์ศรีของชาติ ทั้งนี้ “การแต่งกาย” ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สื่อความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ความเป็นชาติผ่านรูปแบบเครื่องแต่งกาย ลวดลายผ้า และวิธีการสวมใส่ ตัวอย่างเช่น ละครเรื่อง จากเจ้าพระยาสู่อิรวดี นำเสนอการแต่งกายย้อนยุค คือ โจงกระเบน ผ้าซิ่นลายทอพื้นเมือง การห่มสไบ และการเกล้าผม สร้างความสมจริงทางประวัติศาสตร์ในบริบทการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 พร้อมทั้งสะท้อนรากเหง้าวัฒนธรรม ภูมิปัญญาหัตถศิลป์ และวิถีชีวิตแบบจารีต ภายใต้บริบทการกวาดต้อนผู้คนหลังการเสียกรุง เครื่องแต่งกายยังกลายเป็นสัญลักษณ์ของการพลัดถิ่นและการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม แม้อยู่ท่ามกลางความพ่ายแพ้ทางการเมือง

ประเด็นที่สาม ศิลปะและการแสดง ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สื่อความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ความเป็นชาติผ่านรูปแบบการสร้างสรรค์ทางศิลป์ ทักษะการแสดง และสุนทรียภาพ อาทิ งานหัตถศิลป์ ศิลปะการต่อสู้ หรือการแสดงพื้นบ้าน ซึ่งล้วนสะท้อนค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของสังคมไทย สัญลักษณ์เหล่านี้มักจะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดข้อมูลและแสดงความหมายในวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น สารคดี ไทยศิลป์ ตอน ศิลปะการแกะสลักผักผลไม้ นำเสนอในฐานะงานประณีตศิลป์ที่สะท้อนภูมิปัญญาและสุนทรียภาพทางวัฒนธรรมของสังคมไทย โดยการใช้ถ้อยคำ “ความงามที่ไม่จีรังยั่งยืนแต่คงอยู่ในใจ” เป็นการยกระดับงานฝีมือของช่างสู่คุณค่าทางจิตวิญญาณและสุนทรียศาสตร์ พร้อมทั้งประกอบสร้างให้ศิลปะแกะสลักผักผลไม้เป็นสัญลักษณ์ของความประณีตและความงามแบบไทย ถูกยอมรับในฐานะอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การธำรงรักษาและภาคภูมิใจ และประเด็นที่สี่ ประเพณีและพิธีกรรม ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สื่อความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ความเป็นชาติ ซึ่งกระแสความคิดเรื่องการสร้างชาติและอุดมการณ์ชาตินิยมที่ยังคงแฝงฝังอยู่ในกิจกรรมทางประเพณีผ่านรูปแบบความเชื่อ การปฏิบัติทางศาสนา และกิจกรรมทางสังคมของชุมชน ตัวอย่างเช่น รายการสารคดี ไทยศิลป์ ตอน ผีตาโขน เป็นประเพณีพิธีกรรมที่เชื่อมโยงตำนานพระเวสสันดรกับการกำเนิดผีตาโขนเพื่อสร้างความหมายเชิงประวัติศาสตร์และจิตวิญญาณให้แก่พิธีกรรม การรวมประเพณี “สามบุญ” ได้แก่ บุญผะเหวด บุญบั้งไฟ และบุญซำฮะ เข้าเป็นงานบุญหลวง สะท้อนการหลอมรวมความเชื่อหลากหลายให้เป็นระบบประเพณีของชุมชน ขณะเดียวกันการเน้นย้ำว่าเป็นงานที่ “มีหนึ่งเดียวในโลก” ยังทำหน้าที่สร้างอัตลักษณ์

และความภาคภูมิใจให้กับชุมชนอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ส่วนในรายการสารคดี ซีรีส์วิถีคน ตอน “นางหาบ” นำเสนอวิถีปฏิบัติทางศาสนาของชุมชนบ้านแสงภา วัดศรีโพธิ์ชัยซึ่งเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณผู้คนในชุมชนเข้าด้วยกัน บทบาทของ “นางหาบ” เป็นสตรีสูงวัยทำหน้าที่รวบรวมอาหารจากชาวบ้านเพื่อนำไปถวายวัด แสดงให้เห็นคุณค่าของวัยวุฒิ ประสบการณ์ และศรัทธาในศาสนา การสืบทอดบทบาทดังกล่าวอย่างต่อเนื่องสะท้อนพลังของความศรัทธาที่หล่อหลอมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน กล่าวได้ว่า การนำเสนอประเพณีและพิธีกรรมในสื่อสารคดีดังกล่าวทำหน้าที่ผลิตซ้ำวาทกรรมที่ตอกย้ำคุณค่าของความเชื่อและศรัทธา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทย และเป็นมรดกทางสังคมที่ควรค่าแก่การสืบทอดต่อไป

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์อำนาจแฝง (Soft Power) ของภาษาและวัฒนธรรมที่ปรากฏในสื่อโทรทัศน์ไทยพีบีเอส ผลการศึกษาพบว่า สื่อโทรทัศน์ไทยพีบีเอสนำเสนออำนาจแฝงผ่านองค์ประกอบสำคัญของสังคมไทย ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยอำนาจแฝงผ่านการสร้างความหมายเรื่องชาติมีการนำเสนอมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ สะท้อนให้เห็นว่าสื่อโทรทัศน์มีบทบาทในการสร้างคุณค่า ความรู้สึกร่วมและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม (เพิ่มพร ณ นคร และณัฏฐ์วัฒน์ ธนพรรณสิน, 2560) สื่อทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของการประกอบสร้างความหมายผ่านภาษา ภาพ และสัญลักษณ์ ซึ่งส่งอิทธิพลต่อการรับรู้ ทัศนคติและค่านิยมของผู้ชม โดยเฉพาะการนำเสนอ “ชาติ” ผ่านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาหาร ศิลปะและประเพณีไทย จนกลายเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติและคุณค่าที่ควรธำรงรักษา สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “ชุมชนจินตนาการ” ที่มองว่าชาติเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างภาพแทนของ สุกัญญา ศิริสมบูรณ์ชัย ที่อธิบายว่าความหมายทางสังคมเกิดจากการคัดเลือกและจัดวางสิ่งต่าง ๆ ให้ได้รับการยอมรับร่วมกัน (สุกัญญา ศิริสมบูรณ์ชัย, 2562) นอกจากนี้ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ยังถูกนำเสนอในฐานะศูนย์กลางทางจิตใจของสังคมไทย โดยศาสนาสะท้อนบทบาทของศีลธรรมในฐานะ Soft Power ของพุทธศาสนา (พระทองเจริญ อุปสนฺโต, 2567) ขณะที่พระมหากษัตริย์ถูกนำเสนอในฐานะศูนย์รวมความมั่นคงทางจิตใจของประชาชน (กมลชนก นาเจริญ, 2557)

เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบแนวคิด Soft Power ยังพบว่า การนำเสนออาหาร ศิลปะพื้นบ้าน ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมที่สร้างแรงดึงดูดและความภาคภูมิใจในสังคม โดยเฉพาะอาหารไทยที่สะท้อนอัตลักษณ์ ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิตของผู้คน (พิสิทธิ์ ศรีประเสริฐ, 2561) เช่นเดียวกับประเพณีและพิธีกรรมที่สื่อความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ความเป็นชาติและอุดมการณ์ชาตินิยม (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2559) จึงแสดงให้เห็นว่าภาษาและวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรสำคัญในการสร้างอำนาจแฝงผ่านการดึงดูดและการปลูกฝังความภาคภูมิใจในความเป็นไทย

ผลการศึกษายังพบว่า การสร้างอำนาจแฝงในสื่อโทรทัศน์ไทยพีบีเอสดำเนินผ่านกระบวนการทางวาทกรรม ได้แก่ การคัดเลือกและจัดวางเนื้อหา การสร้างภาพแทน และการสร้างความหมายผ่านภาษาและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งทำหน้าที่ผลิตและผลิตซ้ำความหมายเกี่ยวกับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และอัตลักษณ์ไทย

จนได้รับการยอมรับในฐานะความจริงทางสังคม แสดงให้เห็นว่า อำนาจไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในรูปแบบของการควบคุมหรือการบังคับโดยตรง หากแต่ทำงานผ่านกระบวนการผลิตความรู้และความหมายในสังคม (Foucault, M., 1978) กล่าวคือ ภาษาและการเล่าเรื่องในสื่อมีบทบาทในการกำหนดกรอบการรับรู้ของผู้ชมเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และอัตลักษณ์ของชาติ จนทำให้ความหมายบางประการถูกยอมรับในฐานะ “ความจริงทางสังคม” ที่ดูเป็นธรรมชาติ (Fairclough, N., 1989) โดยปรากฏผ่านการคัดเลือกเนื้อหา การใช้ภาษาเชิงยกย่อง การเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ และการใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเพื่อกำหนดกรอบการรับรู้ของผู้ชม ขณะเดียวกันการต่อรองและการตีความวัฒนธรรมในสื่อยังสะท้อนการต่อสู้ทางความหมายในสังคม (ศิวัช ศรีโภคางกุล, 2561) นอกจากนี้ ภาษาและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมยังมีบทบาทในการผลิตซ้ำอุดมการณ์และสร้างความชอบธรรมให้แก่คุณค่าทางสังคม วัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องมือในการสร้างอิทธิพลเชิงสัญลักษณ์หรือ Soft Power ที่ส่งผลต่อความคิด ทัศนคติ และค่านิยมของผู้ชม (ประกายกาวิล ศรีจินดา, 2566) ซึ่งสะท้อนบทบาทของสื่อโทรทัศน์ไทยพีบีเอสในฐานะกลไกสำคัญของการสื่อสารวัฒนธรรมและการสร้าง Soft Power ในสังคมไทย

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยพบว่า สื่อทางสถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสมีบทบาทในการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับ “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” ในฐานะคุณค่าหลักของสังคมไทย ผ่านการนำเสนอประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีส่วนในการสร้างภาพลักษณ์ของสังคมไทยในฐานะชุมชนวัฒนธรรมที่มีรากเหง้าและความยาวนานทางประวัติศาสตร์ การนำเสนอความหมายดังกล่าวดำเนินผ่านกระบวนการทางวาทกรรม ได้แก่ การคัดเลือกและจัดวางเนื้อหา การสร้างภาพแทน และการสร้างความหมายผ่านภาษาและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น อาหาร การแต่งกาย ศิลปะการแสดง และประเพณี เพื่อกำหนดกรอบการรับรู้เกี่ยวกับชาติ วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ไทย กระบวนการดังกล่าวส่งผลให้ภาษา และวัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นกลไกในการผลิตและผลิตซ้ำความหมาย ตลอดจนสร้างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ที่นำไปสู่การยอมรับคุณค่าทางสังคมในฐานะ “ความจริงทางสังคม” ซึ่งสะท้อนบทบาทของสื่อสาธารณะในการสร้างอำนาจแฝง (Soft Power) ผ่านการสื่อสารทางวัฒนธรรมและการเสริมสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ความเป็นไทย ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้ผลิตสื่อควรตระหนักถึงบทบาทในการกำหนดกรอบความคิด ค่านิยม และอัตลักษณ์ของสังคม โดยนำเสนอเนื้อหาอย่างรอบด้าน เปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม และใช้ภาษา ภาพ และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างมีวิจารณญาณ นอกจากนี้ ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนานโยบายสื่อ การผลิตรายการ การเรียน การสอนด้านสื่อศึกษา และการส่งเสริมอำนาจแฝง (Soft Power) ของประเทศ สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาการรับรู้ของผู้ชม ขยายขอบเขตไปยังสื่อรูปแบบอื่น และใช้การวิจัยแบบผสมหรือการศึกษาเชิงเปรียบเทียบ เพื่อให้เข้าใจกลไกของภาษา วาทกรรม และอำนาจแฝงในบริบทสื่อร่วมสมัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กมลชนก นาเจริญ. (2557). บทบาทของคุณค่าหลักร่วมด้านความจงรักภักดีที่ส่งเสริมจิตวิญญาณในการทำงานของบุคลากรสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. ใน รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กรมประชาสัมพันธ์. (2567). Soft Power ไทยอยู่อันดับที่เท่าไหร่ของโลก? เรียกใช้เมื่อ 1 มีนาคม 2567 จาก https://prd.go.th/th/content/category/detail/id/2382/iid/266901

ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2559). ความเป็นชาติไทยในประเพณีอีสานร่วมสมัย: รัฐ ทุน อำนาจ และชาติพันธุ์. วารสารมนุษย์กับสังคม, 1(2), 8-41.

ประกายกาวิล ศรีจินดา. (2566). ละครโทรทัศน์ไทยกับการขับเคลื่อนซอฟต์พาวเวอร์ผ่านวัฒนธรรมมวลชน. วารสารเทคโนโลยีสื่อสารมวลชน มทร.พระนคร, 8(1), 109-122.

พระทองเจริญ อุปสนฺโต. (2567). ซอฟต์เพาเวอร์ของพระพุทธศาสนาที่ส่งอิทธิพลต่อสังคมไทย. วารสารปัญญาและคุณธรรม, 1(2), 1-10.

พิสิทธิ์ ศรีประเสริฐ. (2561). อาหารไทย: การนำเสนออัตลักษณ์ อุดมการณ์ความเป็นไทย และวาทกรรมเชิงอำนาจ. วารสารการสื่อสารมวลชน คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 6(1), 1-35.

เพิ่มพร ณ นคร และณัฏฐ์วัฒน์ ธนพรรณสิน. (2560). การใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของสื่อกับสื่อมวลชน. วารสารการสื่อสารมวลชน, 5(2), 144-163.

ศิวัช ศรีโภคางกุล. (2561). อำนาจและการเมืองของ “ภาษา”. วารสารการบริหารปกครอง, 7(2), 114-137.

สมพงศ์ วิทยศักดิ์พันธุ์. (2564). ภาษาไทยและวัฒนธรรมในวิถีโลกใหม่. เรียกใช้เมื่อ 1 มีนาคม 2567 จาก https://www.youtube.com/watch?v=YpOGiZ6akBc

สุกัญญา ศิริสมบูรณ์ชัย. (2562). ภาพตัวแทนนางเอกในละครโทรทัศน์แนวย้อนเวลา. ใน วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Fairclough, N. (1989). Language and power. London: Longman.

Foucault, M. (1978). The History of Sexuality: Volume 1: An Introduction. New York: Pantheon Books.

Nye, J. S. (2004). Soft power: The means to success in world politics. New York: PublicAffairs.